УДК 339.13.053:338.432

Анатолій Васильович ІВАНЬКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрної економіки,
заслужений працівник сільського господарства України,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»

РИНКОВА РІВНОВАГА НА АГРАРНОМУ РИНКУ: ОСОБЛИВОСТІ УЗГОДЖЕННЯ СИЛ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Іванько, А. В. Ринкова рівновага на аграрному ринку: особливості узгодження сил попиту і пропозиції [Текст] / Анатолій Васильович Іванько // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 19. – № 3. – С. 23-28. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей встановлення рівноваги на аграрному ринку з боку сил попиту та пропозиції. Метою статті є розгляд можливості встановлення стану рівноваги та обґрунтування диференційованого порядку його досягнення на аграрному ринку. Використано наступні методи: наукової абстракції, аналізу і синтезу, експертний метод. Результатом статті є характеристика сутнісного значення стану ринкової рівноваги в економіці та особливості дотримання цього стану на аграрному ринку. Внаслідок динамічності ринкової економіки встановлено доцільність удосконалення інструментарію ринкового регулювання розвитку із залученням регулювальних механізмів досягнення рівноважного стану. Акцентовано увагу на диференційованому здійсненні господарської політики на аграрному ринку задля досягнення ринкової рівноваги залежно від станів ринку: зростання, стабільності та кризи. Результати можуть бути використані в процесі відпрацювання заходів державного регулювання аграрного ринку.

Ключові слова: *ринкова рівновага; попит; пропозиція; стани ринку; ефективність функціонування ринку; диференціація досягнення ринкової рівноваги.*

Anatoliy Vasyl'ovych IVAN'KO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Honored Worker of Agriculture of Ukraine,
Separated Subdivision of the National Agricultural University of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute»

MARKET BALANCE IN THE AGRICULTURAL MARKET: FEATURES OF RECONCILIATION OF DEMAND AND SUPPLY FORCES

Abstract

The subject of the article is to study the characteristics of the balance in the agricultural market from the position of supply and demand forces. The purpose of the article is to examine the possibility of establishing the atate of equilibrium and justification of the differentiated manner of its achievement in the agricultural market. We have used the following methods: method of scientific abstraction, method of analysis and synthesis, expert method. The result of the article is determination of the essential characteristic of the state of market equilibrium in the economy and compliance features of this condition in the agricultural market. Due to dynamic market economy it has been set the expediency of improvement of market regulation instruments involving regulatory mechanisms to achieve the state of equilibrium. It has been paid the attention to differentiated implementation of economic policy in the agricultural market to achieve market balance depending on the state of the market: growth, stability and crisis. The results can be used in the process of working out measures of state regulation of the agricultural market.

Keywords: *market equilibrium; demand; offer; market conditions; market efficiency; differentiation of market equilibrium achievement.*

© Анатолій Васильович Іванько, 2015

JEL classification: Q11

Вступ

Економіка в суспільстві виконує окрему функцію щодо задоволення потреб населення через використання наявних ресурсів. При цьому в економіці будь-якої держави слід вирішити проблеми раціонального розподілу обмежених ресурсів для задоволення необмежених потреб суспільства. Виконання зазначених завдань пов'язано із оптимізацією обсягів продукції на ринку та збалансуванням функціонування основних ринкових суб'єктів – виробників продукції та її споживачів. В економічній теорії такий рівень збалансованості досягається у стані ринкової рівноваги. Відповідно до цього дослідження різних аспектів досягнення зазначеного стану є актуальним, у тому числі і шляхом з'ясування мотивів виробників та споживачів по досягненню та підтриманню стану рівноваги на окремих ринках, зокрема на аграрному.

З різних ракурсів розгляд особливостей встановлення ринкової рівноваги на аграрному ринку висвітлювався в публікаціях багатьох учених, серед яких серед зарубіжних авторів варто назвати Самуельсона П. [9], Сміта А. [10], а серед вітчизняних – роботи таких фахівців, як Андрійчук В. Г. [1], Зоря С. І. [3], Коваленко Ю. С. [5], Малік М. Й., Лупенко Ю. О. [6], Білик В. О., Саблук П. Т. [7, 12], Дейнеко Л. В., Коваленко А. О. [8]. У зв'язку з цим опрацювання питань особливостей взаємодії сил попиту та пропозиції в процесі встановлення рівноваги на аграрному ринку має свою специфіку та потребує подальшого поглибленого вивчення. Їх дослідження в контексті встановлення ринкової рівноваги в економіці, її аграрному секторі та на аграрному ринку є актуальним у теоретичному та практичному вияві.

Мета та завдання статті

Метою статті є розгляд можливості встановлення стану рівноваги та обґрунтування диференційованого порядку його досягнення на аграрному ринку.

Завдання статті полягають у:

- характеристиці сутнісного значення стану ринкової рівноваги в економіці;
- визначенні особливостей встановлення стану рівноваги на аграрному ринку;
- обґрунтуванні диференційованого порядку здійснення господарської політики в аграрному секторі в напрямі встановлення ринкової рівноваги.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ринкова економіка становить собою господарську систему, в якій за ринковими принципами відбувається впорядкування діяльності суб'єктів господарювання різних галузей для задоволення суспільних потреб. У суспільстві існує сукупність потреб та наявна певна кількість ресурсів. Тому важливим для будь-якої держави є формування механізму регулювання раціонального використання ресурсів.

У процесі еволюції наукової думки відбулись зміни ставлення до ринку. Для засновника економічної науки Адама Сміта [10] та представників класичної школи політичної економіки властивим було відношення до ринку як до унікальної господарської системи. Однією з рис цієї системи є саморегулювання. У зв'язку з цим вона здатна збалансувати всі протиріччя та сприяти пропорційному суспільному розвитку.

З розвитком економічної науки накопичувалось усе більше прикладів з різних країн провалів ринку. Ці провали пояснювались неспроможністю ринкових механізмів усунути екологічні проблеми господарської діяльності, забезпечити в межах держави надання сукупності суспільних послуг. Відповідно до цього все більше набувало значущості формування такої моделі ринку, у якій би поєднались принципи ринкового господарювання із заходами та механізмами державного регулювання [1; 6; 9; 12].

Кожна галузь має свою специфіку в економіці. Відповідно і кожен галузевий ринок повинен бути побудований з урахуванням галузевої специфіки. Розгляд особливостей забезпечення ефективного функціонування аграрного ринку має ґрунтуватися на врахуванні особливостей формування попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування [3; 4].

У економічній літературі поняття аграрного ринку має широке застосування. При цьому слід зазначити розбіжність між трактуваннями його змістової суті. У значній частині робіт це поняття ототожнюється з поняттям ринку сільськогосподарської продукції. Але слід визнати частковість цього трактування.

Поняття аграрного ринку доцільно віднести до комплексних понять, оскільки воно охоплює сфери виробництва сільськогосподарської продукції, її переробку, торгівлю продовольством, забезпечення

сільськогосподарських та переробних галузей засобами виробництва, економічні відносини між суб'єктами ринку.

Так Андрійчуком В. Г. аграрний ринок у широкому розумінні характеризується як «система товарно-грошових відносин між продавцями та покупцями сільськогосподарської продукції, продовольства, агротехнологій, засобів виробництва та науково-технічної продукції для агропромислового виробництва» [1, с. 112]. Складовими аграрного ринку є галузеві ринки сільськогосподарської продукції: зерна, молока, м'яса, овочів, фруктів тощо.

Різними ученими характеризуються різні принципи функціонування ринку. Так, за підходом Андрійчука В. Г., ці принципи ґрунтуються на «дотриманні вимог закону попиту та пропозиції, вільному підприємництві та ціноутворенні, рівноправності і конкуренції суб'єктів господарювання за споживача» [1, с. 112]. Узагальнення інших наукових джерел [4; 7; 8] показує акцентування уваги на наступних принципах:

– забезпечення умов конкуренції;
– вільний вибір напряму і порядку здійснення господарської діяльності;
– забезпечення рівності всіх форм власності і господарювання перед законом;
– сприяння підвищенню суспільної відповідальності бізнесу за всі результати своєї діяльності;
– сприяння досягненню ринкової рівноваги та формування системи по її підтриманню.

Узагальнено систему ринкових взаємовідносин можна охарактеризувати через взаємодію сил попиту та пропозиції. Сили пропозиції характеризують аспект виробництва, а сили попиту – споживання. Незважаючи на те, що зазначені дві сили на ринку протистоять одна одній, вони нерозривно пов'язані між собою. При цьому їх можна порівняти з двома силами, що діють у протилежних напрямах. У процесі їх взаємодії, залежно від конкретних умов ринку, відбуваються випадки урівноваження сил попиту та пропозиції. У більшості випадків такий стан характеризується як стан ринкової рівноваги, що встановлюється на певний період. Властивістю цього стану є те, що він не може довго тривати. У ринковій системі відбуваються процеси, які порушують таку рівновагу, і в наступному періоді вона може бути встановлена на іншому рівні. Слід зазначити, що врівноваження сил попиту та пропозиції може відбуватись як стихійно, так і під регулювальним впливом держави.

Багато вчених відзначає важливість встановлення на ринку стану рівноваги. При цьому, з точки зору суспільства, важливим є формування механізму підтримання стану ринкової рівноваги. Суб'єкти господарювання будь-якого ринку представлені виробниками сільськогосподарської продукції та суб'єктами ринкової інфраструктури з її заготівлі, зберігання, транспортування, переробки та реалізації. Усвідомлення вищезазначеного є важливим для налагодження збалансованих взаємовідносин між суб'єктами ринку. Це обов'язково слід проводити із розумінням можливості встановлення стану рівноваги на ринку.

Урахування специфіки формування пропозиції сільськогосподарської продукції окремих аграрних ринків пов'язано із урахуванням їх природних та організаційно-технологічних особливостей. Специфіка природної складової полягає в особливостях впливу сезонності та ґрунтово-кліматичних умов на господарські процеси та результати діяльності. Існують характерні відмінності щодо порядку формування обсягів продукції рослинництва та тваринництва та результативності за окремими роками. Специфіка організаційно-технологічної складової полягає у відмінностях організаційної побудови аграрних галузей і відповідних аграрних ринків й можливостей їх інтегрування. Наприклад, у загальних обсягах пропозиції овочевої продукції переважає частка продукції особистих селянських господарств, яких в Україні налічується 4301,8 [11, с. 65]. На відміну від цього, ринок продукції птахівництва має значно вищий рівень інтеграції. 663 суб'єкти господарювання у 2012 р. забезпечували загальну пропозицію галузевої продукції споживачам. З їх загальної кількості у 45 % (300 підприємств) спостерігався значно вищий рівень концентрації виробництва: від 5 тис. голів і вище. Найвищий рівень концентрації встановлено у 27 % (177 підприємств) [11, с. 123].

Стан ринкової рівноваги характеризує збалансованість попиту та пропозиції. Відносно аграрного ринку слід зазначити, що така збалансованість може бути досягнута за різних рівнів продовольчого забезпечення населення. Це потребує обов'язкового врахування особливостей попиту та пропозиції на цьому ринку, що передбачає розуміння особливостей продовольчого забезпечення та специфіки структурування самого аграрного ринку.

Узагальнення наукових джерел [1; 5; 6; 7; 9; 12] дозволяє охарактеризувати ринкову рівновагу з різних боків. З точки зору стану економічної системи – це стан врівноваження попиту і пропозиції на всі види ресурсів. З точки зору забезпечення раціональних економічних пропорцій між попитом та пропозицією, між нагромадженням та споживанням тощо – це стан, у якому рівноважний розвиток економіки досягається на основі стабільності цін і раціонального поєднання товарної та грошової маси. З точки зору рівня задоволеності цим станом господарюючих суб'єктів – це відсутність у них

спонукальних мотивів щодо зміни своєї поведінки. З точки зору ринкових суб'єктів – це задоволення споживачів і продавців обсягом покупок та продажів. Це означає відповідне їх задоволення і рівнями цін.

Властивістю ринкової економіки є її динамічність. Сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовища спричиняє вплив на економіку, змінюючи її стани. Рівновага характеризує один із станів ринкової економіки. Відповідним чином коливання ринкового стану позначаються і на коливаннях стану ринкової рівноваги. Відносно тривалості встановлення відрізняють стійкий та нестійкий стан ринкової рівноваги. Відсутність ринкової рівноваги виникає внаслідок перевищення попиту над пропозицією або навпаки. Наприклад, з факту перевищення пропозиції над попитом можна зробити два висновки. Один буде виходити з оцінки можливості попиту спожити запропонований обсяг товару. Другий буде ґрунтуватися на оцінці доцільності виробництва обсягу запропонованого товару. Для вирішення проблеми та досягнення компромісу з виправлення зазначеного розходження між попитом та пропозицією може бути використано інструмент зміни ціни. З одного боку, зменшення ціни зробить менш привабливим виробництво цього товару та буде сприяти зменшенню рівнів його виробництва. З іншого, це зробить більш привабливим його додаткову купівлю споживачем, що певною мірою активізує попит на нього. У цьому відношенні як дослідникам, так і особам, що приймають рішення на різних рівнях управління, слід визначити залежність реакції сил попиту та пропозиції на рівні зміни ціни – тобто, іншими словами, еластичність попиту та пропозиції на зміну ціни товару.

Рівновага є складним економічним процесом, який засвідчує узгодження між попитом та пропозицією. Для економічного дослідження важливим є усвідомлення особливостей поведінки споживача. Пояснення особливостей його поведінки ґрунтується на фундаментальному припущенні про схильність людей обирати товари та послуги з більш високою оцінкою для них. Зазначені підходи були опрацьовані в межах концепції корисності [9].

Змістовне тлумачення корисності пов'язано із визначенням пріоритетів у процесі задоволення потреб на основі визначення переваг між товарами та послугами. Пропозиція певного виду продукції формується відповідними виробниками. При цьому рівновага з точки зору виробника є наслідком його вибору на користь певного співвідношення між задіяними факторами виробництва (працею, землею та капіталом).

Однією з властивостей факторів виробництва є їх певна взаємозамінність. Однакові обсяги виробництва певного товару можна виробляти за їх різного співвідношення. Аграрний ринок не відрізняється від інших ринків. Його винятковою особливістю та суттєвим обмежувальним фактором є земля. Цей фактор спричиняє різну обмежувальну дію на різні аграрні ринки відносно обсягів пропозиції товару. Насамперед це стосується ринків продукції рослинництва. А тому в процесі здійснення ринкових реформ в Україні слід визначитись із орієнтовною моделлю ринкової трансформації. Складовою моделі є організаційний блок, який охоплює структурне співвідношення організаційно-правових форм господарювання. Це є важливим з декількох боків у контексті формування стану ринкової рівноваги. Значущим є збалансування різних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання [2] на окремих ринках за допомогою різних регулювальних інструментів. Наприклад, усередині окремих ринків загальний обсяг продукції виробляється зазначеними різними формами. Узагальнено серед сукупності організаційно-правових форм виокремлюють сільськогосподарські підприємства та господарства населення. Відносно можливостей щодо формування пропозиції слід зазначити їх різний техніко-технологічний рівень та можливості оновлення виробництва та впровадження інновацій. Остання обставина важлива в контексті поширення процесів глобалізації у світі та необхідності на державному рівні будь-які заходи з реформування здійснювати з урахуванням потреби підвищення рівня конкурентоспроможності відповідних ринків.

На найближчий час у процесі здійснення ринкових реформ державі належатиме виняткова роль у питаннях налагодження дієвості ринкового механізму та встановлення раціонального співвідношення між різними галузями та розподілом ресурсів в економіці. Ринкова економіка характеризується як динамічна, у якій постійно відбуваються зміни. Властивою для ринку є циклічність розвитку, коли через певні періоди відбувається чергування її різних станів. Більшість дослідників та аналітиків ринку поділяє загальні ринкові стани на три періоди: зростання, стабільність та кризу.

Відповідно до вищезазначеного у контексті встановлення стану ринкової рівноваги поведінка виробників не може бути однаковою за різних станів ринку (табл. 1). Для виробників важливим є обґрунтування стратегій своїх дій. При цьому результатом від реалізації сукупності стратегій операторів, які діють на ринку, буде встановлення стану ринкової рівноваги.

Дослідження питань дій виробника в напрямі встановлення рівноваги здійснюється в межах теорії поведінки виробника [9]. Результативність останньої значною мірою залежить від урахування поведінки споживача. За першим варіантом поведінки споживача, що відповідає стану економічного зростання, очікується тенденція підвищення рівнів цін. Це відбувається внаслідок пожвавлення ринку, готовності споживачів сприймати нові товари та оплатити збільшені витрати з їх виробництва. У цей період

природним є проведення виробником господарської політики, спрямованої на задоволення зростаючого попиту. Це знаходиться в ракурсі максимізації обсягів виробництва.

Другий стан поведінки виробника відповідає стабільному стану ринку при тенденції стабілізації цін. Досвідчені виробники знають, що зазначена ситуація може призвести до спаду ринку та відповідно обсягів виробництва та прибутків. За вказаних умов для збереження у довготерміновому періоді стану рівноваги, поведінка виробника повинна бути спрямована на розширення ринків збуту при одночасному пошуку джерел економії витрат. Продуктивне вирішення зазначених питань стане запорукою збереження стану рівноваги.

Таблиця 1. Акценти господарської діяльності ринкових суб'єктів у напрямі встановлення ринкової рівноваги

Варіант	Особливості ринкового стану		Особливості здійснення господарської діяльності суб'єктами ринку в напрямі встановлення ринкової рівноваги	
	Назва стану ринку	Очікувана тенденція зміни ціни	Напрям дій	Переважаючий акцент реалізації
1-й	Зростання	Підвищення	Задоволення зростаючого попиту	Максимізація обсягів виробництва
2-й	Стабільний	Стабільна	Розширення ринку збуту	Пошук джерел економії
3-й	Криза	Зменшення	Стабілізація рівня виробництва	Мінімізація витрат

Третій стан поведінки виробника відповідає кризовому стану ринку, що характеризується спадом попиту, зменшенням прибутковості та розширенням збитковості господарської діяльності виробників. Напрям зусиль виробника для досягнення ринкової рівноваги за цим станом повинен бути спрямований на стабілізацію рівня виробництва та мінімізацію витрат.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування вітчизняної моделі ринкової економіки в аграрному секторі обов'язково повинно виходити із оцінки рівня задоволення суспільного попиту на продукти харчування та рівня задоволення суб'єктів господарювання від результативності господарської діяльності. Зазначене знаходиться в площині оцінки рівноважності ринкового стану.

В Україні ґрунтово-кліматичні умови сприяють виробництву сільськогосподарської продукції. Проте проблеми із забезпеченням населення достатньою кількістю продуктів харчування обумовлені недосконалістю механізмів ринкового регулювання. Серед сукупності проблем ефективності функціонування суб'єктів господарювання агропромислового виробництва гостро постає проблема ціноутворення.

Загалом для сільськогосподарських товаровиробників не є проблемним виробництво потрібної кількості сільськогосподарської продукції. Вони відчувають потребу у формуванні дієвого інструментарію ринкового регулювання, складовою якого будуть механізми регулювання ціноутворення. У процесі налагодження дії ринкового механізму важливим є забезпечення цивілізованості та прозорості функціонування як аграрного ринку загалом, так і окремих ринків сільськогосподарської продукції. Інструментарій досягнення зазначеного повинен містити механізми оцінки стану ринку та його наближення до рівноважного. Це дозволить взаємовигідно здійснювати ринкові трансакції суб'єктами всіх ланок продовольчого ланцюга: від виробництва сільськогосподарської продукції до її переробки та кінцевого споживання.

Проблема досягнення ринкової рівноваги є однією із комплексних діалектичних наукових проблем. Дослідження питань її отримання обов'язково слід проводити як з точки зору сил пропозиції, так і сил попиту. Досягнення рівноважного стану означає задоволення сил попиту і пропозиції та отримання більшої ефективності використання ресурсів суспільства та функціонування ринку.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні інструментів проведення моніторингових досліджень стану ринку, оцінки еластичності попиту та пропозиції на зміни факторів внутрішньо- та зовнішньоекономічного середовища, обґрунтуванні порядку задіяння регулювальних інструментів для досягнення та підтримання рівноважного ринкового стану.

Список літератури

1. *Андрійчук, В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу [Текст] : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.*

2. *Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. . – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua.*
3. *Зоря, С. І. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні [Текст] : монографія / С. І. Зоря. – К. : КНЕУ, 2005. – 317 с.*
4. *Класифікація інституційних секторів економіки України [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України, наказ № 96 від 18.04.2005 р.. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua*
5. *Коваленко, Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління [Текст] / Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.*
6. *Малік, М. Основи аграрного підприємництва [Текст] / [Малік М. Й., Зіновчук В. В., Лупенко Ю. О. та ін.] ; за ред. М. Й. Маліка. – К. : ІАЕ, 2001. – 582 с.*
7. *Основи економічної теорії [Текст]: навч. посіб. / [за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука]. – К. : Ін-т аграр. екон., 1999. – 467 с.*
8. *Продовольчий комплекс України : стан і перспективи розвитку [Текст] / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; За ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с. – С. 125.*
9. *Самуэльсон, П. Экономика [Текст] / П. Самуэльсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л. С, Леусского А. И.]. – М. : Бином-КноРус, 1999. – 799 с.*
10. *Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / Адам Смит ; пер. с англ. В. С. Афанасьева. – М. : Эксмо, 2007. – 957 с.*
11. *Статистичний щорічник України за 2012 рік [Текст] / За ред. Н. С. Власенко ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.*
12. *Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) [Текст] / За ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.*

References

1. *Andriichuk, V. H. (2013). Ekonomika pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu. Kyiv : KNEU.*
2. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV. (2003). Retrieved from: http://www.rada.gov.ua.*
3. *Zoria, S. I. (2005). Vzaiemozalezhnist mizh silskym hospodarstvom ta makroekonomikoiu v Ukraini. Kyiv : KNEU.*
4. *Klasyfikatsiia instytutsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy, nakaz # 96 vid 18.04.2005 r. (2005). Rezhym doctupu : http://www.rada.gov.ua.*
5. *Kovalenko, Yu. S. (1998). Ahrarnyi rynok Ukrainy: orhanizatsiia ta upravlinnia. Kyiv : IAE UAAN.*
6. *Malik, M.. Zinovchuk, V. V. & Lupenko, Yu. O. (2001). Osnovy ahrarnoho pidpryiemnytstva. Kyiv : IAE.*
7. *Bilyk V. O. & Sabluk, P. T. (1999). Osnovy ekonomichnoi teorii. Kyiv : In-t ahrar. ekon..*
8. *Deineko, L. V., Kovalenko, A. O., Koreniuk, P. I. & Sheludko, E. I. (2007). Prodovolchyi kompleks Ukrainy : stan i perspektyvy rozvytku. Kyiv : Nauk. dumka.*
9. *Samujel'son, P. & Nordhaus, V. (1999). Jekonomika. Moscow : Binom-KnoRus.*
10. *Smit, A. (2007). Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov. Moscow : Jeksmo.*
11. *Vlasenko, N. S. (2013). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.*
12. *Sabluk, P. T. (2000). Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii (praktychnyi posibnyk). Kyiv : IAE.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015 р.